

סימן סא

חיובן של נשים בהקהל

המוטלת על כל אר"א, אלא היא מצוה ציבורית המוטלת על הכלל כולו. ואכן הבה"ג מנה את מצות הקהל בין הפרשיות המסורות לציבור.

וכן בסהמ"צ לרס"ג בפרשיות המוטלות על הציבור פרשה י' כתב: "והעם בתרועת המלך נועדים". ופי' הגרי"פ שהכוונה למצות הקהל. ואע"פ שמנה במצוות עשה ט"ז: "והמלך יקראנה לעם בלהקים", שהמלך מצווה לקרוא את התורה לעם, וע"כ במצות הקהל יש צורך בשתי מצוות: מצוה אחת המוטלת על הציבור להיקהל, בין כשיש מלך ובין כשאין מלך. וכשארין מלך יקרא בפני הציבור אדם חשוב אחר. ומצוה אחרת מוטלת על המלך, שמכיון שהתורה חייבתו לכתוב את משנה התורה על ספר, שהוא זה שיקרא מתוך ספרו זה לפני העם בהקהל. אך זוהי מצוה פרטית המוטלת על המלך. (כך פירש הגרי"פ ע"ש), וכן דעת היראים סי' רפ"ט, ר"צ — ששתי מצוות יש בהקהל, על העם ועל המלך. וא"כ חיובה של אשה בהקהל הוא מכח היותה חלק מהציבור ולכן גם היא חייבת להיקהל עם כולם. אך אין זו חובה אישית כמו מ"ע רגילה. וא"כ אין ללמוד ממצות הקהל למ"ע שהז"ג אחרות, כי זוהי מצוה שונה וחיובה שונה מיתר המצוות?

וצ"ל שהרמב"ם שחייב נשים בבנין ביהמ"ק, משום שהיא מצוה ציבורית, לא יפרש כהבה"ג והרס"ג שמצות הקהל היא מצוה ציבורית. נכון שמקיימים אותה בציבור, אולם כל אחד ואחד חייב לבוא ולהיקהל מכח חיובו האישי. (דוגמא לכך היא

ראשי פרקים

א. נשים במצוה ציבורית

ב. האם הקהל מצוה ציבורית

1. מצות המקדש

2. הקהל מצוה אישית

3. מסקנת הסוגיה לדעת הרמב"ם

4. מחלוקת סוגיות בגדר המצוה

* * *

א. נשים במצוה ציבורית

"הקהל את האנשים הנשים והטף". לימדתנו התורה שנשים חייבות במצוה זו, אע"פ שהיא מ"ע שהז"ג. ואכן הגמ' בקידושין ל"ד לומדת מהקהל ומצה שהם שני כתובים הבאים כאחד ונשים חייבות בהן, משמע שמ"ע שהז"ג אחרת נשים פטורות. ויש לעיין בחיובן של נשים במצוה זו. שהנה בהל' בית הבחירה (פ"א ה"ב) כתב הרמב"ם:

"אין בונין את המקדש בלילה... והכל חייבין לבנות ולסעד בעצמן ובממונן אנשים ונשים כמקדש המדבר".

ודבריו סותרים לכאורה את עצמם. מכיון שאין בונין את המקדש בלילה ע"כ זוהי מ"ע שהז"ג, וא"כ קשה מדוע נשים חייבות אף הן במצוה זו?

ע"כ צ"ל שמצות בנין ביהמ"ק היא מצוה מיוחדת, שאינה מוטלת על כל יחיד ויחיד, אלא על הציבור כולו, ולכן אין לפטור אשה ממצוה כזו, אע"פ שהזמן גרמא. (וכן כתב האדר"ת בקונטרס "זכר למקדש").

ולפי"ז יש לעיין במצות הקהל. לכאורה גם מצות הקהל אינה מצוה אישית,

1. מצות המקדש

ההנחה שבמצוה ציבורית. אשה חייבת אפי' במ"ע שהז"ג אינה מוכרחת. ונשים שחייבות בבנין המקדש הוא לא בבנין עצמו, אלא לסעד ולסייע. וכמו שנאמר בתורה שכל חכמת לב בידיה טוו. עבודה זו אינה תלויה בזמן. מותר לעשותה גם בלילה. רק הבניה עצמה הייתה ביום. ולכן נשים חייבות בסיעוד זה שאינו תלוי בזמן ופטורות מהבנייה עצמה שהיא תלויה בזמן.

ודוגמא לכך מצינו בתוס' רי"ד קידושין כ"ט א' במצות מילה שאשה פטורה משום שנאמר "אותו" ולא אותה. ותפ"ל שהיא מ"ע שהז"ג (עי"ש תוד"ה אותו)?
ותי' התורי"ד:

"אע"פ דמילת הבן יש לה זמן קבוע נהי דקבוע הזמן לבן הנימול, אבל האב שציוהו הבורא להתעסק במילת בנו, העסק ההוא אין לו זמן, שבין ביום ובין בלילה יסרח ויכין צורכי מילת בנו... והר"א שהיא תתעסק בין ביום ובין בלילה עד שתמול את בנה בזמנו".

וא"כ ה"ה י"ל בבנין ביהמ"ק שהעיסוק בהכנות לבנין ביהמ"ק אינו מוגבל בזמן, ולכן אשה חייבת. ולא משום שזו מצוה ציבורית.

2. הקהל — מצוה אישית

דוקא לפי הגדרת הרמב"ם שהמצוה להקהיל י"ל שהאחראים על קיום המצוה הם המלך, או ביה"ד הגדול, או כל גורם ציבורי אחר, חובתם להקהיל את כל העם אנשים, נשים וטף. ואם אשה פטורה ממ"ע שהז"ג י"ל שאין בסמכותם של כל אלו לחייב נשים יותר ממה שחייבה אותן

מצות קרבן פסח שבאה בכנופיא, עיין יומא נ"א א'. והבה"ג ורס"ג יחלקו על הרמב"ם ויפטרו נשים ממצות בנין ביהמ"ק, אע"פ שהיא מצוה ציבורית, כי לדעתם מצוה ציבורית אינה שונה לענין חיובה של אשה, ממ"ע רגילה. ומה שמצינו בתורה שכל אשה חכמת לב בידיה טוו (עין כס"מ שהביא מכאן מקור לרמב"ם) היתה זו התנדבות ולא חובה.

והראיה שהביא האדר"ת בקונטרס זכר למקדש מב"ב ד' א' שעבד חייב בבנין המקדש, וא"כ ה"ה אשה, יש לדחות, שהורדס לא היה חייב לבנות את המקדש, אלא הוא ראה בכך זכות גדולה, כפי שהציע לו בבא בן בוטא. ומה שהגמ' אמרה שם: "שאני עבד דחייב במצוות", ר"ל שיש לו זכות בבנין המקדש ומותר להשיא לו עצה.

ב. האם הקהל מצוה ציבורית?

מיהו לשון הרמב"ם בסהמ"צ מ"ע ט"ז היא: "שציונו להקהיל את העם כולו בשני מסוכות בכל מוצאי שמיטה. ולקרוא קצת פרשיות ממשנה תורה באזניהם".
וכן היא לשונו בהל' חגיגה הל' א': "מצות עשה להקהיל כל ישראל אנשים נשים וטף בכל מוצאי שמיטה".

משמע שהמצוה מוטלת על הציבור ולא על כל א"א. (והשוה את לשון הרמב"ם ללשון ספר החינוך. [מ"ע תרי"ב] שנצטוונו שייקהל עם ישראל כולו אנשים נשים וטף). וכבר עמד על הבחנה זו האדר"ת בקונטרס "זכר למקדש" והקשה על הרמב"ם, הסובר שמ"ע זו היא מצוה ציבורית וא"כ נשים חייבות בה כמו במקדש, וא"כ ק' מהגמ' בקידושין הנ"ל המשווה מצות הקהל ליתר המצוות שהזמן גרמא שנשים צריכות להיות פטורות ממנה? ונלענ"ד ליישב בכמה אופנים:

להתארגן בצורה כזו שיהיו בנאים ויהיו אמנים אחרים ויהיו שיסעו בממונם. ורמז לכל זה הרמב"ם בדבריו הקצרים: "והכל חייבין לבנות לסעד בעצמן ובממונן אנשים ונשים", ופשיטא שאשה לא תטוש את ביתה ותפקיר את ילדיה כדי לקיים מצות בנין ביהמ"ק, אלא שתסייע בכל יכולתה בדרכה. ואכן אשה שיכלה לסייע עשתה זאת. (ודוגמא לכך מצינו בלימוד תורה שנשים במה זכו? דמקרינ ומתנין בנייהו. ופירש"י: "שטורחות על בנייהן להביאן לביה"ס. ונטרן להו לגבריהו עד דאתו מבי מדרשא" – סוטה כ"א א' – ובמקום אחר פירשנו שגם במצות ת"ת יש חלק ציבורי שבו גם האשה משתתפת ויש חלק אישי המוטל רק על האיש. עיין באהלה של תורה ח"א עמ' 11-12). משא"כ בהקהל התורה חייבה כל אשה ואשה לבוא בעצמה לביהמ"ק כדי לשמוע את קריאת התורה, המלך או ביה"ד לא היו יכולים לחייב כך כל אשה ואשה אלמלא חידשה זאת התורה, ובזאת הושוותה מצות הקהל לכל מ"ע שהז"ג, אע"פ שהיא מצוה ציבורית.

3. מסקנת הסוגיה לדעת הרמב"ם

הרמב"ם עצמו בסהמ"צ ט"ז כתב: "אומרים כל מ"ע שהז"ג נשים פטורות הקשו בתלמוד ואמרו הרי הקהל דמ"ע שהז"ג היא ונשים חייבות בה? וביארו בסוף המאמר אין למדין מן הכללות". והנה דבר זה נאמר בקידושין (ל"ד א') בתחילת הסוגיה, בהסבר הכלל שבמשנה. שמה שאמרה המשנה כל מ"ע שהז"ג נשים פטורות אינו כלל מוחלט ויש יוצאים מן הכלל ואחד מהם הוא הקהל. אך בהסבר התורה לא נאמר כן, וכל הסוגיה סובבת על

התורה. ואם התורה פטרת מ"ע שהז"ג גם הם אינם יכולים לחייב אשה במצות הקהל.

ובפרט מוסברים הדברים עפ"י סברת האבודרהם שהסיבה שהתורה פטרה אשה מ"ע שהזמן גרמא היא בגלל היותה משועבדת לביתה (ורמז לכך שהשיעבוד פוטר הוא ההיקש של עבדים לנשים, שניהם זמנם אינו ברשותם, כי הם משועבדים לעבודתם), ואם התורה פטרה אשה מ"ע שהז"ג בגלל שיעבודה לביתה, גם המלך או ביה"ד אינם יכולים להפקיע משעבודה זה, אינם יכולים לחייבה להשתתף במצוה. אלא ע"כ חידוש הוא שחידשה התורה במצות הקהל נשים חייבות.

אך בבנין ביהמ"ק אין משהו שהוטל עליו להקהיל את העם. אלא המצוה מוטלת על כל העם לבנות את ביהמ"ק ולכן נשים בכלל הציבור.

ויש להטעים זאת יותר, מה הסברה שמצוה ציבורית מחייבת גם נשים, אע"פ שהז"ג? וצ"ל שמצוה המוטלת על כל הציבור מעצם טבעה אינה מחייבת כל אחד ואחד בשווה לקיימה. לדוגמא, מלחמת מצוה, כגון מלחמת עמלק, המוטלת על כל הציבור, האם כולם לחמו? יש לוחמים ויש מספקי מים ומזון ויש שעוסקים בדברים אחרים, ומי שאין צורך בו נשאר בביתו. ובמלחמת מדין לקחו רק אלף למטה. וגדעון הסתפק בשלש מאות לוחמים, והיתר שולחו לבתיהם. וה"ה בבנין ביהמ"ק, וכי תעלה על דעתך שכל העם יבוא להר הבית ולבנות? הרי התכנסות המונית כזו תפריע לבנייה יותר משתועיל לה. הציבור בכללו צריך לבנות את המקדש, אך עליו

4. מחלוקת סוגיות בגדר המצוה

יתכן לומר שמחלוקת הסוגיות היא בגדר חיובן של נשים בהקהל. מהסוגיה בקידושין משמע שזוהי חובה אישית של האשה להשתתף בהקהל כמו האיש. ובסוגיה זו נאמר:

"ניכתוב רחמנא מצוה ולא בעי הקהל ואנא אמינא, טפלים חייבים, נשים לא כל שכן?!" ולכאורה איך אפשר ללמוד ק"ו לנשים מטפלים. טפלים אינם חייבים מצד עצמם, שהרי אינם בני חיובא, וכל חיובם מוטל על אבותיהם, וכמבואר בחגיגה ג' א' "טף למה באין? לתת שכר למביאיהן". ואיך אפשר ללמוד חיוב אישי לאשה מחיוב טפלים המוטל על אחרים? (וכבר הקשה זאת הגרש"י זווין בקובץ הקהל).

ויתכן לפרש את הגמ' כך, שאלמלא חיובן המפורש של נשים בהקהל הייתי מחייבין לבוא לפחות כמו טפלים. שכשם שהאבות חייבים להביא את טפליהם, כך עליהם להביא את נשותיהם, ודומה למה שאמר שם אביי לעיל לענין שמחת יו"ט באשה, "אשה בעלה משמחה", (ועין ראב"ד הל' חגיגה פ"א ה"א). ועיקר החיוב מוטל על המלך או על ביה"ד להקהיל את כל הקהל כולו, אנשים, נשים וטף. ואכן אין החיוב מוטל אישית על האשה, אולם לאחר שהתורה חייבה את האשה במפורש, מוטלת עליה מצוה אישית לבוא.

ואכן זוהי גישת הסוגיא בקידושין שמשוה את מצות הקהל לכל מצוה אישית אחרת, אלא שהתורה חייבה אותה בנשים למרות שהיא מ"ע שהז"ג.

כך שמצה והקהל הם שני כתובין הבאין כאחד ולבסוף הגמ' מוסיפה גם שמחה וביחד הם שלושה כתובין הבא"כ.

וצ"ל בדעת הרמב"ם שלמ"ד שני כתובין הבא"כ אין מלמדין דיינו במצה ושמחה שאשה חייבת בהן וממילא יתר המצוות שהז"ג אשה פטורה. ואילו מצות הקהל באמת אינה בכלל מ"ע שהז"ג, אלא היא מצוה ציבורית ואשה חייבת. ומה שנאמר על המשנה שאין למדין מן הכללות ה"ה י"ל על התורה. שאין זה כלל מוחלט שכל מ"ע שהז"ג אשה פטורה. אלא מ"ע ציבוריות אינן בכלל זה, כגון הקהל שהיא מצוה ציבורית. יתירה מזאת, למסקנת הסוגיה בקידושין ל"ה א' לומדים שאשה פטורה ממ"ע שהז"ג מהיקש לתפילין, שנאמר בהם "למען תהיה תורת ה' בפין הוקשה כל התורה כולה לתפילין מה תפילין מ"ע שהז"ג ונשים פטורות (ותפילין למדו מת"ת שנאמר בו ושננתם לבניך) אף כל מ"ע שהז"ג נשים פטורות". (זה שחז"ל ראו לדמות את כל המצוות לתפילין בנקודה זו בלבד של הז"ג ולא בדברים אחרים משמע שסברת האבודרהם היתה לנגד עיניהם).

וא"כ למסקנה לא למדנו מבנין אב משני כתובין. וכמו שפי' רש"י בד"ה למען תהיה דלא שבקינן היקשא וגמרינן מבנין אב. ונמצא אפוא שאין צורך לומר כלל שהקהל היא ככל מ"ע שהז"ג, אלא באמת הקהל היא מצוה מיוחדת, שאשה חייבת בה למרות שהז"ג, משום שהיא מצוה ציבורית וכן"ל. ולזה התכווין הרמב"ם בסהמ"צ באומרו "וביארזו בסוף" ר"ל שבמסקנת הסוגיה אכן הקהל היא מצוה היוצאת מן הכלל. אומנם הרמב"ם השתמש בלשון הגמ' בתחילת הסוגיא בהסבר הכלל שבמשנה. אך כוונתו למסקנת הסוגיה ונקט את אותה הלשון שבה השתמשה הגמ' בתחילת סוגיה.

אולם נלענ"ד לומר באופן אחר. שטפלים, לפי הסוגיה בקידושין חייבים לבוא בעצמם. ואע"פ שאינם בני מצוה. ואפרש שיחתי.

בברכות מ"ח א' נחלקו רש"י ותוס' בגדר מצות חינוך בקטן. רש"י סובר שמצות חינוך מוטלת על האב. התוס' סוברים שחובת חינוך חלה על הקטן עצמו. וקשה, הרי קטן לאו בר מצוות הוא וכיצד הוא מצווה להתחנך? וצריך לומר, נהי דקטן פטור ממצוות, אך אינו פטור מלהיות בן ישראל. וכע"ז מצינו בתוס' מגילה כ"ד א' ד"ה מי שגם לר' יהודה הסובר שסומא פטור מכל המצוות שבתורה, בכל זאת חייב בהן מדרבנן, שלא יהא כנוכרי שאין בו דת יהודי כלל. וקשה, אם הוא פטור מכל המצוות הוא פטור גם מלא תסור ואינו חייב לשמוע בקול חכמים וא"כ כיצד אפשר לחייבו במצוות מדרבנן? (ועיין טו"א שם). אך התוס' תירצו זאת במתק לשונם: "שלא יהא כנוכרי שאין בו דת יהודי כלל". כלומר, אפילו סומא שפטור ממצוות פרטיות, אינו פטור מעצם חובתו להיות יהודי.

חובה זו קודמת לכל המצוות, והיא המקור לכל המצוות. שהרי גם פיקח, מה מחייבו לקיים מצוות? ע"כ חובתו להיות חלק מכלל ישראל שקיבלו תורה בסיני. ומכאן חלות עליו המצוות. על סומא אומנם לא חלות המצוות הפרטיות, אך המחויבות הבסיסית להיות חלק מכלל ישראל שעמד על הר סיני חלה גם עליו. (ובמק"א הסברנו שזהו יסוד הגיור, להיות חלק מכלל ישראל שעמד על הר-סיני ומכאן זה מתחייב הגר במצוות, עיין תחומין כ') וא"כ קטן אף הוא חלק מכלל ישראל ולכן חייב להתחנך לקיום מצוות לכשיגדל, אע"פ שהוא פטור עתה מחיוב מפורט של המצוות. ולפי"ז אע"פ שקטן פטור מכל המצוות, ממצות חינוך, כלומר

להתנהג באופן כללי כישראל, לא נפטר, וה"ה מצות הקהל שעליה כותב הרמב"ם (הל' חגיגה פ"ג הל' ו'):

"וגרים שאינם מכירים חייבים להכין ליבם ולהקשיב אחזנם לשמוע באימה ויראה וגילה ברעדה כיום שניתנה בו בסיני. אפילו חכמים גדולים שיודעים כל התורה כולה חייבין לשמוע בכונה גדולה יתרה. ומי שאינו יכול לשמוע מכיון לבו לקריאה זו. שלא קבעה הכתוב אלא לחזק דת האמת ויראה עצמו כאילו עתה נצטוה בה ומפי הגבורה שומעה".

ולפי"ז י"ל שהקטנים האמורים בסוגיה זו הם קטנים בני דעת וחינוך וחיובם מצד עצמם להשתתף במעמד גדול זה שהוא מעין מעמד הר סיני. שהרי לפחות בהצטרפות לכלל ישראל לקבלת התורה הם חייבים אע"פ שהם קטנים. ומכאן למדה הגמ' ק"ו לאשה.

אך הסוגיה בחגיגה ג' א' חולקת על כך. לדעתה חיוב הבאת טף חל גם על קטנים יונקי שדיים וכמו שכתב הרמב"ן בפ"י עה"ת. ולכן הגמ' שם אומרת: "אנשים באים ללמוד, נשים באות לשמוע. טף למה באין ליתן שכר למביאיהן". כלומר, החיוב לא חל כלל על הטף עצמו אלא רק על הגדולים המביאים אותם.

[ועי"ש בדברים שנאמרו בהקשר זה: "מעשה בר' יוחנן בן ברוקה ור' אלעזר חסמא שהלכו להקביל את פני ר' יהושע בפקיעין. אמר להם מה חידוש היה בביהמ"ד היום? --- שבת של ר' אלעזר בן עזריה היתה. ובמה היתה הגדה היום? אמרו לו, בפרשת הקהל. ומה דרש? וטף למה באין כדי ליתן שכר למביאיהן. אמר להם מרגלית טובה היתה בידכם וביקשתם לאבדה ממני?, ויפס הדברים לר' יהושע דוקא, שכן בירושלמי

יבמות פ"א ה"ו מסופר על ר' דוסא בן הרכינס שראה את ר' יהושע קרא עליו: את מי יורה דעה את מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים, זכור אני שהיתה אמו מולכת עריסתו לבית הכנסת בשביל שיתדבקו אזניו בדברי תורה. מעתה נדרשים הדברים כמין חומר. ר' יהושע ששמע את דרשתו של ראב"ע על השכר למביאי טף להקהל ראה במימרה זו מרגלית טובה שביקשו לאבד ממנו דווקא. עיין תוס' שם שמכאן המנהג להביא קטנים לביהכ"ס].

וא"כ י"ל שבזה נחלקו שתי הסוגיות, בקידושין ובחגיגה. בקידושין סוברת הגמ' שרק קטנים בני דעת חוייבו בהקהל, וחיובם חל עליהם עצמם ולכן למדה ק"ו לנשים. אך הגמ' בחגיגה סוברת שגם קטנים בעריסתן חוייבו לבוא להקהל וחיובן חל על הוריהם. ובעצם בזה נחלקו שתי הסוגיות, הגמ' בקידושין סוברת שמצות הקהל היא מצוה

אישית ולכן גם קטנים חייבים לבוא בעצמם. ומשום כך אשה חייבת מכח עצמה ולא מכח היותה חלק מהציבור. וע"כ חיובה במצות הקהל הוא חידוש, שאע"פ שזו מ"ע שהז"ג היא חייבת. אך הסוגיה בחגיגה סוברת שהמצוה על הציבור להקהל את העם, ולכן יש להביא גם קטנים בעריסותיהן, וחיובה של אשה הוא לא מכח עצמה אלא מכח היותה חלק מהציבור. ולכן הדירוג: אנשים באים ללמוד, נשים באות לשמוע. כלומר להשתתף במעמד הגדול כחלק מהציבור גם כשלא מבינים כל מילה. אלא לשמוע, להיות שותף למעמד וכמו שכתב הרמב"ם בהל' חגיגה. ובאמת לשיטת הגמ' בחגיגה נשים חייבות בהקהל, אע"פ שזו מ"ע שהז"ג, משום שזו מצוה ציבורית. ולפי מש"כ בתירוץ הקודם גם המסקנה בקידושין מגיעה לאותה דעה שנאמרה בחגיגה.